

SÂMIHA AYVERDİ'NİN MEKTUPLARI

Zeynep Uluant

Bir edebî tür olan mektup, gerek dünya gerek Türk Edebiyatında mühim bir yer tutmaktadır. Gerçi günümüzde teknolojinin kurbanı olan, bir zamanlar allı pullu, kokulu kâğıtları ile yolunu beklediğimiz postacıların getirdiği, kimi zaman hasret kimi zaman fikir ya da buram buram aşk kokan bu haberleşme vasıtasının yerini artık kısa ve edebî değeri olmayan elektronik postalar almış bulunuyor. Hâlbuki Fuzuli'nin Kanuni Sultan Süleyman'a hitaben yazdığı *Şikâyetnâme*'si, daha sonraki devirlerde Ziya Gökalp'ın, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Ahmet Midhat Efendi'nin, dünya edebiyatında ise Cicero'nun, Lady Montagu'nun, Victor Hugo'nun ve adını sayamayacağımız kadar çok edebiyatçının mektupları bu alanda en kıymetli örneklerden olsa gerektir.

Son devirdeki önemli kadın edebiyatçılarımızdan Sâmiha Ayverdi'nin de velut yazı hayatında mektup, çok geniş ve mühim bir yer tutmaktadır. Kendisi hayattayken bunlardan küçük bir kısmını *Mektuplardan Gelen Ses* başlığıyla kitaplaştırmış, vefatından sonra da (1993 senesinde) Sayın İsmet Binark tarafından ancak bir bölümü kalın bir cilt olarak Kubbealtı Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca *Misyonerlik Karşısında Türkiye* adlı kitabı da mektuplardan meydana gelmiş olup *Yaşayan Ölü* adlı romanı da bu tarzda yazılmıştır. Sâmiha Ayverdi'nin uzun seneler gönüllü asistanlığını yapan ve şu anda da Kubbealtı Vakfı bünyesinde hizmet veren, Ayverdi Enstitüsünün başında bulunan Aysel Yüksel'in titizlikle sakladığı bütün mektuplar; 2009 yılında dü-

zenli bir tasnife tabi tutulmuş ve o tarihten itibaren elimize ulaştırılanlarla birlikte, 5000'in üzerinde mektubu barındıran bir arşiv oluşturulmuştur. Büyük kısmı şahsiliikten uzak, mesajlar içeren bu değerli metinler "Mektuplar" serisi altında yayınlanmakta olup şu günlerde serinin onuncu kitabı okuyucuyla buluşmak üzeredir. Öncelikle söz konusu seriyi ilk neşir tarihine göre sıralamak, okur açısından faydalı olacaktır: *Belkıs Dengiz* (2015), *Anne Marie Schimmel* (2015), *Nazik Erik* (2016), *İlhan Ayverdi* (2016), *Safiye Erol- Nezihe Araz- Sofi Huri* (2016), *Kemal Yurdakul Aren* (2016), *Vehbi Güneri* (2017), *Özcan Ergiydiren* (2019), *İnci Âyan Birol* (2019) mektuplaşması şu anda piyasada olup "Sanat, Edebiyat, İlim ve Fikir Adamları"na yazılanlar da serinin onuncu kitabı olarak raflarda yerini almaya hazırlanmaktadır.

Sâmiha Ayverdi; yazı hayatına girdiği 1938 yılından itibaren seviyeli üslubu,

tasavvufi ve tezli romanları ile belli bir okuyucu tabakasının dikkatini çekmiş, sayıca az fakat kaliteli bir gruba hitap etmiştir. Anladığımız kadarıyla da yavaş yavaş tanınmasıyla birlikte çeşitli cenahlardan çok sayıda mektup almaya başlamıştır. Serinin birincisini teşkil eden Belkıs Deniz mektuplaşması; onu böyle tanıyan imanlı bir babanın gencecik öğretmen çıkan kızını bizzat onun eline, manevi kızı olmasını isteyerek emanet etmesiyle başlar. Bundan böyle uzun öğretmenlik yolculuğunda ve hayatının her döneminde Belkıs Hoca; manevi annesi Sâmiha Ayverdi ile tayin olduğu her yerden mektuplaşarak hasret giderecek, sorularına cevap alacaktır.

Bir diğer nokta da şudur ki Sâmiha Ayverdi genel olarak kendinden ve şahsi meselelerinden bahsetmeyen, insan ve cemiyet meselelerine eğilen bir yazar olduğu için bu mektuplarda şimdiye kadar onun hakkında bilmediğimiz birçok şeyi de öğrenme şansını da bulmuş oluyoruz. İşte Belkıs Deniz'e yazdığı mektuplardan birinde çalışma şartlarını anlatan satırları:

“Benim Biricik Belkıs'ım, hemen hemen ilk defadır ki mektubuna bu kadar fasılalı cevap veriyorum. Fakat ananın ne derece meşgul olduğunu bir bilsen, ona hiç sitem edesin gelmez. Fakat doğrusunu istersen bu mesafeli muhâbere yüzünden ben kendi kendime sitem etmekteyim. Mamafih seninle aramda kurulmuş olan mânevi köprünün malzemesi maddeden mi ibaret? Muhabbet alışverişi için yalnız maddi vasıtalar mı bir zaruret? Telgraf ve telefon telleri sesi sözü taşır, sevginin tek ve mutlak bineği olur mu?

Benim öz kızım, has yavrum, resmin, o gün bugün pencerenin içinde durmakta. 'Neden masanın değil de pencerenin' diyebilirsin. Odam o kadar küçüktür ki

masa sığmaz. Yatağımdan gayrı, ancak namaz kılacak daracık bir yer vardır. Yazılarımı dahi, bir tabureye oturarak yatağımanın üstünde yazırım. Onun için pencerenin içi, kalemler, kalemtırışlarla doludur. İşte resmin onların arasından bakmakta.” Evet, Sâmiha Ayverdi; 1939'dan 1959'a kadar bu yetersiz şartlarda kitaplarını yazmış ve bunu hiçbir şekilde açığa vurmamış, şikâyet etmemiştir. Ancak o tarihten sonra yani elli beş yaşına geldiğinde kendine ait bir çalışma odası ve masası olabilmıştır. Bir çilehane denebilecek kadar küçük ve yetersiz ama kendi deyişiyle râz-ı derûnunu yazıya döktüğü o oda, 2009 yılından beri Kubbealtı kurucularının vasiyeti gereği aynen muhafaza edilmektedir.

Mektuplara dönersek kendisinin ifadeesine göre, “Bir mektuba cevap vermek, selam verenin selamını almamak gibidir.” Onun içindir ki titizlikle her mektuba cevap vermiştir. Üstelik zamanının kıtlığı, çocukluğundan beri nahif bir bünyeye sahip olduğundan doğan sağlık problemlerine rağmen gelen her mektuba karşılık vermek, onun için âdeta ibadet gibidir. İlerlemiş yaşında bile akraba, hasta vs. ziyaretlerini bile hiç aksatmayan Sâmiha Ayverdi'nin bu konudaki duyarlılığına şaşırılmamak gerekir; zira kendisi yazmaya bir heves uğruna değil, bir misyon üzerine girmiştir. Yazmak derken şu konuyu da belirtmeden geçemeyeceğim. Konuşma diline daha yakın olması beklenen mektuplarda bile ifadesi su gibi akan, nakış gibi işlenmiş bir özellik arz eder. Bir satırda, “İstanbul'la Van arasını bir örümcek ağı gibi birbirine bağlayan mektupların ne temiz bir muhabbetle yüklü. Bence en saf ve en hakiki sevgiler, içine menfaat karışmayan muhabbetlerdir.” derken bir başka satırda “A kız ben senin ablan değil, ananım. Hem de katıksız, has anan. Acaba hangi

ana, benim seni sevdiğim gibi sever, ta uzaklardan bağrına basar? Sana olan muhabbetimin çeşnisinde analığın bile üstünde olan bir tahassüs var.” ifadeyle muhabbetini en samimi ve sıcak bir şekilde ifade etmektedir. Her satırı hayat yolunda ilerleyen bu genç yolcuya emekli olana kadar yol gösteren, şevk ve cesaret veren bu mektuplar; gerçek bir annenin de ötesinde, bir yol göstericinin olgun, uzağı gören, şefkat dolu ifadeleri ile doludur.

Serinin iki ciltlik, muhtevaca en kalın kitabı Vehbi Güneri ile olan mektuplaşmasıdır ki kanaatimce en önemli ve en mana yüklü olanı da budur. Zira Sâmiha Ayverdi'nin karşısında, genç yaşından umulmayacak kadar kültürlü ve manevi dünyası geniş bir şahıs vardır. Filmlere konu olabilecek kadar dramatik hikâye şöyle başlar: Genç orman teknisyeni Vehbi Güneri, tomruk kesimindeki bir ihmal yüzünden iftiraya uğrayarak hapse girer. İkinci çocuğu doğalı henüz bir gün olmuştur. Gönül gözü açık bu gence bir gün koğu arkadaşı okuması için bir kitap verir: Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı kitabını. Zaten okumaya aç olan Vehbi Güneri, eşinin kendisini boşaması ve evlat hasretiyle büyük bir boşlukta ve yüreği yanmaktadır. İşte o yürek dağıyla kitabı okuyup bitirdikten sonra, kitabın yazarına hemen bir mektup kaleme alarak gönderir. Okunmazsa tadı alınamayacak bu ibretli hikâyenin başlangıcı olan 11 Şubat 1954 tarihli o mektubun can alıcı bölümlerini okuyucularımızla paylaşmak isterim: “Çok Muhterem Hanımefendi! Hiç tanımadığınız bir kimseden mektup alınca, biraz hayret ve hayretten fazla meraka düşecek ve bu karışık hislerden müteşekkil bir ibramla, satırları çabuk çabuk atlayarak ve belki de bu küstah cüreti irtikâp edenin nasıl sonsuz bir arzu ile mânevi himmetinize muhtaç olduğunu düşün-

meden ehemmiyet vermediğiniz mektubumu çöp sepetine atacaksınız. Zira bu misillü kaç tane mektup veya müracaatla karşılaştınız. Haklısınız. Fakat çok istirham ederim, şayet mektubumu böyle bir his hâleti içinde okumaya başlamışsanız buraya kadar okuyunuz ve gerisini ikmal etmeden hemen yırtıp atınız. Mânevi duygularımı incitmemiş olursunuz.” İki buçuk senedir hapis yatmakta olan genç teknisyen, bu peşin sitemli ve karamsar başlangıçtan sonra acı serencamını ve duygularını bir edebiyatçı ustalığıyla anlatarak satırlarına şöyle son verir: “Ne olur hanımefendi fikren yarattığınız ve yetiştirdiğiniz bu kâmil tiplerden birisini de fiilen yapınız, beni sihirli ellerinizle ihyâ ediniz. Dıştan ziyade, haklı olarak içe ehemmiyet veren size, hiçbir gurur ve hicap duymadan, hakikaten temiz duygulu bir insan olduğumu söyleyebilirim. Ne olur tâ buralardan size uzanan muhtaç ellerimi boş çevirmeyiniz ve fikrî yardımlarınızı avuçlarıma koyarak beni ihyâ ediniz. Hayırlı cevaplarınıza ihtizâren hürmetlerimle ellerinizden öperim.” Bu yanık bağırardan kopan yardım çığlığına Sâmiha Ayverdi, keşkülünü uzatmakta ismiyle müsemma yaradılışı icabı gecikmeyecektir. Şöyle ki: “Oğlum Ülkü Bey; mektubunuza cevap yazarken bu karşılığı yazı ile değil, bizzat sizi ziyaret suretiyle yapmayı ne kadar isterdim. Aynı memleket dâhilinde olmadığımızı bunun için esef ettim. Mektubunuzun mukaddemesini okurken, ne diyeyim, içim ezildi; gülmek ile ağlamak arası bir hâl... Tahmin ettiğiniz gibi, memleketin her tarafından mektup alırım, on beş senedir de yazı yazarım; fakat Cenâb-ı Hakk'ın bir ihsânı olan bu ârızı evsaf, beni âciz ve zaif bir kul parçası olmaktan çıkaramaz. Kulluğun şîârı ise, şefkat ve zül ve inkisardır. Şu halde kim oluyorum ki bana seslenmek kadirşinaslığında bir muzdarip insanı istihfaf edebileyim?

Mübarek dizinin dibinde ömrümü geçirdiğim mürşidim, değil insanların, değil hayvanların, nebâtâtın ve cemâdâtın bile hatırını sayar, hatırasına hürmet ederdi. Onun yolunda gitmedikten sonra bu dünyada işim ne?” 16 Şubat tarihinde yani hemen verilen bu cevaptan sonra mağdur teknisyen sekiz seneyi bulan hapis çilesini bitirene kadar bu mektuplaşma devam eder. Hem de âdeta “Bir Adam Yaratmak” şeklinde... Bu irşat edici satırların sayesinde genç teknisyen, hapis hayatını mümkün olduğunca faydalı bir hâle getirerek okur, yazar, kavgalarda arabulucu olur, diğer mahkûmları bilgilendirir, marangoz atölyesi kurulmasına önyak olur ve hapishane müdürünün bile takdirini kazanarak koşuğa farklı bir konum kazanır. Günler geçip doğuştan ismi Ülkü, Sâmiha Ayverdi'nin koyduğu ismi ile Vehbi Bey'i; cezasını tamamlayarak hürriyetine kavuştuğunda ona talebelerinden birini göndererek tren garından alarak evinde barındıran, bir müddet sonra da helal süt emmiş temiz bir hanımla evlendiren gene Sâmiha Ayverdi'dir.

Okuyucuyu sıkmamak ve yazı hacmini gereksiz büyütmemek adına *Mektuplar* serisinin bütünü hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Yukarıda özetlemeye çalıştığımız iki kitap ve ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi'nin eşi İlhan Ayverdi ile olan mektuplaşmasını Aysel Yüksel Hanım ile birlikte hazırladık. İlhan Ayverdi mektuplaşması; daha çok, yazarın tedavi için gittiği Londra'dan yazdıklarını ihtiva etmekte olup bu müstesna gelin görümcenin arasındaki muhabbet halkası ve fikir bağını göstermesi bakımından mühimdir. Dostları Safiye Erol-Nezihe Araz-Sofi Huri mektuplaşması ile Anne Marie Schimmel ile olanını ise torununun çocuğu Sâmiha Uluant yayına hazırladı. Özcan Ergiydiren ve Nazik Erik

ile olan mektuplaşmayı, yazarın talebesi olan Özcan Ergiydiren; diğerlerini de mektupların muhatabı olan talebeleri yayına hazırladılar.

Şu anda serinin onuncusu olan ve kısa zamanda raflarda yerini alacağını umduğumuz “Edebiyat, Sanat, İlim ve Fikir Adamları”na yazılmış olanları hazırlamak ise Aysel Yüksel Hanım ile benim bayağı uzun bir zamanımızı almış bulunmaktadır. Zira 1949 yılına kadar inen metinlerin olduğu bu mektupların büyük bir kısmı, el yazısı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve bu durum metnin neşre hazırlanmasını zorlaştırmıştır. Mesela 27 Mayıs İhtilali'nde yıllarca Kayseri Hapishanesinde yatan Demokrat Parti milletvekili Bahadır Dülger ile uzun mektuplaşmalar, bunlara sadece bir örnektir. O devrin acı bir özelliği olarak Tefvik İleri, Âtîf Benderlioğlu gibi siyasetçilerle de hapishaneden mektuplaşmalar yer almaktadır. Ayrıca Adile Ayda, Emel Esin, Halide Nusret Zorlutuna, Yılmaz Öztuna, Nihad Sami Banarlı, Ahmet Muhip Dıranas, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Kabaklı, Aydın Bolak, Andreas Tietze, Eva De Vitray Meyerowitch, Necip Fazıl Kısakürek, kitapta yer alan isimlerin en bilinenlerindedir diyebiliriz. Devrin siyasi ve tarihî veçhesini keskin dikkatinin süzgecinden geçirerek meselelere neşter vuran Sâmiha Ayverdi, bu mektuplarda kültür ve fikir dünyası ile hadiselerle geniş bir bakış açısı getirmektedir.

Sâmiha Ayverdi; eski milletvekili Bahadır Dülger'e yeni çıkan kitabı *İbrahim Efendi Konağı*'ni göndermiş ve ondan, bu kitabın muhakkak Batı dillerine çevrilerek geniş kitlelere tanıtılması konusunda şevkli ve ısrarlı bir cevap almıştır. Ancak kendisi aynı fikirde değildir ve bu yerinde isteğe kendi meşrebini de ortaya koyan şu satırlarla karşılık vermektedir:

“Muhterem efendim, iç portremi çok isabetle çizmiş bulunuyorsunuz. Oldu olası Rabbâni bir arzu, bir irade ile koşuldüğüm “yazmak” vazife ve fiilini yerine getirdikten sonra meydana gelen eser ile bir gûnâ alakalanmak yoluna gitmemiştir. Öyle ki müsveddeyi tebyiz edip bir tarafa koymakla mükellefiyetimin tamamlandığına inanarak üst tarafını angarya saymış, böylece de tab'ı ile güçleşmek, matbaa ve tashih işleri ile meşgul olma gibi meselelerden hemen de külliye uzak kalmışımıdır. Hatta yine bu yüzden sözünü pek kimseye etmediğim kaç kitap, dosyalarında bekler durur.

Teşhis ve tesbitiniz gereğince Bâbiâli havası ve hududu içinde üstüme düşen bu nevi vazife ve mesuliyetler denecek keyfiyetlere maalesef şimdiye kadar sahip çıkmış değilsem, bu biraz da şahsen gösteriş maskaralığından ve şöhret âfetinden masun kalmak kaygısının insiyâki bir ibrâmı olsa gerek.

Kendimi her zaman câmid bir kaleminden farklı görmedim. Elhamdülillah yine de öyle. Ancak bu kaleminden zuhur edenlerin istesem de istemesem de suya atılan bir taş gibi iç içe halkalanarak yayılmak alametleri gösterdiğine işaret edenlerin türlü tavsiye ve teklifleri karşısında bulunmaktayım. Ne ki şimdiye kadar bütün bunları duymamış gibi arkaya itmekle, bir sıkıntıdan kurtulmuşçasına rahatlamakta idim. Ancak ikaz ve işaretleriniz, bertaraf etmeyi itiyat haline getirdiğim o temenni ve tavsiyeler cümlesinden olmadı. Hem dost hem otorite oluşunuzdan mı yoksa içinde bulunduğunuz müşkül zamanlara rağmen pek samimi bir tasar-

ruf haleti ile gelişinden mi nedir, bu ihlaslı çaba ve dört başı mamur alaka beni cidden minnettar etti. Bu itibarla düşüncelerimi çakılıp kaldığı yerden söküüp bir yeni plan üstüne getirerek mütalaa etmek vaziyeti hâsıl olduğuna inanmış bulunuyorum. Fakat az evvel de arz ettiğim gibi Bâbiâli'nin havasından ve hudutlarından uzak olduğum gibi mensuplarıyla da bilişikliğim yoktur. Mamafih olsa bile dediğiniz “dostlar” oradan çıkarak bu çeşit bir işte bize müzahir olurlar mı?

Arada şunu da söyleyeyim ki bir bed huyum da istemeyi bilmeyişim ve beceremeyişimdir. Şu halde ciddi bir hastalık haline varmış bu çekingenlikle böyle esaslı ve ciddi bir meselede kimden yardım talep edebilirim?”

1964 senesine ait olan bu satırlar, Sâmîha Ayverdi gibi usta bir kalemin mütevazı ve iddiasız karakterini ortaya koyması bakımından mühimdir. Ayrıca özellikle *Mektuplar* serisinin ortaya koyduğu bir gerçek de kendisinin hiçbir talebi cevapsız bırakmadığı, vaktinin çeşitli meşguliyet ve mesuliyetler ile sınırlı olmasına rağmen elinden ne gelirse yapmaya gayret ederek karşılıksız verme yolunu seçmiş olduğudur.

Enstitü arşivimizde gün ışığına çıkmayı bekleyen daha çok sayıda mektup bulunmaktadır. İlerleyen zamanlarda mesaimiz, yenilerini okuyucuyla buluşturmak gayesiyle devam edecektir. Bu kıymetli metinlerin okuyucu nezdinde layık olduğu yeri bularak yazarın gayesinin vücut bulması ve her bakımdan faydalı olması, Enstitü olarak en büyük temennimizdir.